

ПРАЗНИЧНО-ОБРЕДНАТА СИСТЕМА НА НАСЕЛЕНИЕТО ОТ СЕЛО ГЛАВАН, СТАРОЗАГОРСКО

НИКОЛАЙ КОЛЕВ

Село Главан е разположено в полите на едно възвишение от Сакар планина. В землището на селото има следи от живот още от древността — тук са живели траки, после римляни. Не е известна съдбата на селото след идването на славяните и българите, както и през Средновековието. Първите писмени сведения за него са от турски документи за XV—XVI в., когато българите го наричат Главан, а турците — Ямуклари (Криво село). В началото на XIX в. в селото живеят повече от 600 български семейства. Към 1830 г., по време на оттеглянето на войските на граф Дибич Забалкански, жители на Главан, страхувайки се от турско отмъщение за оказаната от тях помощ на руските войски, потеглят за Русия. Те се заселват в бившата Акерманска околия, в днешния Арцизски район на Бесарабия, където основават село със същото име. През 1860 г. група главанци се изселват в Таврия, сега Запорожка област, и основават ново село, наречено Палаузовка. Тук идват около 60 семейства от с. Главан (Бесарабия).

Селото бързо нараства след Освобождението, но поради недостатъчната земя и бедната почва главанци започват да търсят отново възможности за изселване. Така те се заселват в Шуменско, Варненско, Силистренско и Добричко. Според статистически данни над 15 000 души главанци живеят в България и зад граница.

Обект на проучване в настоящата статия е населението на с. Главан, Старозагорско, именно, част от неговата традиционна духовна култура — календарни, семейни и трудови празници и обичаи за периода от втората половина на XIX в. до първата половина на XX в. Като база за написването на труда са използвани материалите от теренни проучвания през 1993—1994 г., извършени от автора със съдействието на Наталия Стрезева, за което ѝ изказвам сърдечната си благодарност.

Календарни празници и обичаи

Те са свързани с основните поминъци на главанци (земеделие и животновъдство), както и с важни дати от астрономическия календар и цялят осигуряването на плодородие по нивите, приплод по добитъка, здраве и щастие за хората.

Пет дни преди Голяма Коледа (20 декември/2 януари) се отбелязва **Игнажден**. Важен обичай на този ден е полазването, т. е. първото посещение на човек във всяка къща. От него зависи късметя и щастieto. През **Инатската седмица** не се работи, за да не станеш голям инат. Освен това нищо не се дава на заем, за да не излезе щастieto от къщата (4*).

Малка Коледа (24 декември/6 януари) и **Голяма Коледа** (25 декември/7 януари). Вечерта на Малка Коледа се приготвят постни ястия за трапезата: карпуз за (диня), каун (пъпеш), варена царевица, тиква, ошаф от сушени плодове, риба, мед, орехи и бадеми, както и голям колиак (украсен, нашарен кравай). Ястията се прекадяват с тамян, поставен върху оръдие на труда, най-често палешник. От тази трапеза се раздава на комшиите за умрелите (3,4,5) и на добитъка в обора за здраве.

През цялата нощ огънят в къщата не трябва да изгасва, иначе угасването му означава нещастие за цялото семейство.

По тази причина **бъдникът** (дебел пън) е от здраво дърво, най-често **меше** (дъб). Кандилото се пълни с олио и гори заедно с бъдника цяла нощ.

След полунощ големите коледари, организирани на **колове** (групи) по 5—10 или 15—20 души, водени от **станеник** или **мармарник** тръгват по къщите из цялото село. Пръв влиза в къщата **котето** (най-малкият, най-дребният участник) и като мяучи и дращи по стените, съобщава, че са дошли коледарите. Стопаните посрещат гостите, а те им пеят различни песни (за мома, за ерген, за булка, за стари хора, за семейството, за къщата). След като изпеят песни за всички членове на семейството, стопанинът подава **колака** на станеника, който започва да **рецитира** молитва, наричана още **мармарница**. За добрите пожелания коледарите са дарявани с пари, орехи, ябълки, **пукалки** (пуканки), черпени са с вино.

Освен големите коледари, през деня на Голяма коледа в Главан ходят и малки коледари, които, посещавайки къщите **викат**: „Коледа, Коледа...“, за което стопаните им дават малки **кравайчета**, орехи, ябълки и някоя **паричка**. Малките коледарчета носят украсени **тояжки**, наричани **габровчета** (1,2).

По далака на прасето в Главан гадаят за плодородието през **настъпващата година**. Тук Коледа се празнува три дни, като третият ден, **Стефановден**, се отпразнува от именниците.

* Цифрата в скобите посочва информатора, от когото са почерпани данните, според местото му в списъка на информаторите, приложен в края на изследването.

От Коледа до **Йордановден** са **Мръсните дни**, наричани в Главан още **Вълчи празници**, защото през този период хората ядели месо като вълците (5). По традиция през тези дни не се работи, за да не ти се появят мръсотии по тялото (3).

Сурва (1/14 януари) се празнува един ден. Отново има обредна трапеза, но вече от **блажни ястия**, която също се кади. На нея непременно има **пача** от **овинска глава** и **млин** (баница с късмети), в които се слага пара и малки **дренови клончета** с пъпки. Парата означава къщата, а клончетата се наричат на **домашните животни**, на **лозята**, на **нивите**, на **здравето** и на **щастieto**. **Добър знак** по време на вечерята е **кихането**. На **кихналия** се обещава първото агне през годината (2,4,5). Момите гадаят за **женитба**, като поставят първия залък под **възглавницата** (1,3) или се **ослушват** за първото мъжко име, което ще чуят.

Суrowакането става само от малки деца, които носят свежа **пръчка** от **дрян** или **мекшин** (вид явор), украсен с **пукалки**, **парички**, **сушени плодове** и **кравайчета**. С тази пръчка **сурвакарите** **удрят** всеки член на семейството, което **посещават**, като **изричат** **благословията**. За добрите пожелания ги даряват с **пуканки**, **ошаф** или **варена царевица**. Момите през тази нощ **чупят пъпки** от **дряна** и ги **слагат** във **водата**, където ще си **мият косата**, за да **бъде** тя **гъста** и **здрава** (1,2,6,8).

Йордановден (6/19 януари). Населението в Главан **вярва**, че в **нощта** срещу **Йордановден** **небето** се **отваря** и който си **пожелае** нещо, то ще се **сбъдне**. **Извършва** се **кръщаването** на **водата**, с което се **пропъждат** **нечистите сили**. На **светената** в **църквата** **вода** се **приписва** **свръхестествена сила**, затова всеки си **взема** такава за **в къщи** и **пръска** **близките си** за **здраве**. След **църковната служба** **свещеникът** **хвърля** **кръста** във **водата** (**коритото** на **герана** или **реката**). Ако той **се заледи**, годината ще е **здрава**.

Ивановден (7/20 януари). Освен **именниците** този ден се празнува и от **аратлиците** — **побратими** и **посестрими** (6). Традицията **разрешава** само на **Ивановден** да се **извършва** **обред** **побратимяване/посестримяване**.

Бабинден (8/21 януари). На **Бабинден** **отбелязват** **уважението** си към **бабите** (**акушерките**). Празникът **преминава** чрез **поднасяне** **подаръци** на **бабата**, **обредна** **гощавка** у нея на **жените** от **селото** и **завършва** с **къпането** на **бабата** и **дочерпка** в **кръчмата**.

Антоновден (17/30 януари) и **Атанасовден** (18/31 януари) се празнува за **предпазване** от **болести** (1,2). Освен това **Атанасовден** се **счита** за **цигански празник**, тъй като на този ден **циганите** **излизали** да **живеят** в **колиби**, **смятайки**, че **зимата** си е **отишла**.

Трифунци. **Трифон Зарезан** (1/14 февруари). Този ден се празнува в **чест** на **лозята**. **Мъжете** **зарязват** **обредно** по **някоя лоза** и **благославят**: „Както се **лее** **това вино**, тъй да се **лее** **това грозде!** Така да са **червени** и **здрави** **хората ни!**“ **Прави** се **овчи курбан**, от който се **раздава** на **всички участници**.

В с. Главан на **Трифоновден** се **заплашват** **яловите дръвчета** (1) като се **вяр-**

ва, че по този начин е осигурено плодородието на дадено дърво.

Св. Харалампи (10/23 февруари). Ден в който не се работи, за да не се разсърдят болестите. Освен това се раздава пита, намазана с мед и осветена в църквата — за здраве (1,3,5).

За предпазване на рогатия добитък и овцете от смъртоносната болест влас и на Власовден (11/24 февруари) не се работи и отново се раздава пита, намазана с мед.

Заговелка или халвена заговелка се нарича седмицата между двете заговезни — Кокалени (месни) и Сирни заговезни. Прави се обредна трапеза, на която има задължително млин със сирене, варени яйца, халва. За децата се организира хамкане на парче халва, окачено с конец за тавана на стаята. Черупките от яйцата се поставят във водата, с която на другата сутрин си мият очите. В Главан се пази и обичаят вземане на прошка. Прощават се по-млади от по-стари, деца от родители, младоженци от кумове.

Обичаят Курковица (хвърляне на стрели към дома на любимото момиче) и паленето на огън по високите места се практикува и тук. Хвърлянето на запалените стрели е придружено с наричания. Ергените викат “Кур-кур, дядо Господе. Това е за моята любовница”, а децата — “Кур-кур, дядо Господе. Това е за моята майка/за моя баща, за мосто здраве”. Курковицата е придружена с гърмене — за здраве и прогонване на злото от селото. Преди двете заговелки се прави одуши (задушница) — ходи се на гробищата и се раздава за умрелите.

Първата неделя след Заговелки е Тодорова неделя. През първите три дни се гоее, а тези дни се наричат тримири. В сряда тримирилите главанчани се конкват (причестяват) в църквата. Дните през тази неделя носят и други названия — захлюпат пощеленик, крива сряда и видна събота. Тодоровден се отбелязва за здравето на конете. Прави се куншия — надбягване с коне и магарета. Раздава се пита намазана с мед, обред, свързан с вярването, че тогава пчелите се събуждат и излизат от кошера.

Интересно за село Главан е официалното отбелязване на 1 март в училището. Жена, облечена с носия, носеща хурка и вретено, посещава децата в училището, връзва на всички мартенички и нарица “Да сте живи, да сте здрави! Баба Марта дойде да стопли зимата”. На този ден се връзват мартенички и на новородените деца и животни за предпазване от злото. Те се носят до появата на първата лястовичка, след което се слагат под камък или се окачват на плодно дръвче.

Сто и четиридесет (Св. 40 мъченици — 9/23 март). Вярва се, че каквото е времето този ден, такова ще бъде то до Гергьовден. Не се работи на този ден, но ако някой се хване да шие, трябва да направи 140 бода и тогава ще му опрости греха. Вярва се, че за да се затопли земята, в нея се забиват 140 шиша. Меси се и се раздава пита против смоците.

Блага пита с мед намазана се раздава и на Благовец, пак за прогонване на

смоците (змиите). Пали се огън на двора за прогонване на змиите, гущерите и бълхите. Последните се прогонват и чрез дръкване на звънци и тенекии и виковете: “Бягайте, гущери, смоци и бълхи! Благовец ви гони!”

Лазарца. Лазаровден. Момичетата и момите си избират водачка, наричана кума. Тя трябва да бъде най-възрастната или най-високата и да може да води лазарското хоро, наричано тук буснек или карол. На куйрука (в края на хорото) се нарежда най-дребното момиче, което носи кошничката за яйцата и другите подаръци, с които стопаните ги даряват за изпетите от тях песни и изиграните танци. До Великден лазарките говсят (мълчат) на кумата, а на Великден я посещават с кукли (хляб с три рога и три яйца), а тя ги прощава, след което ги угощава.

На Връбница старите жени носят върбови клончета в църква, където ги освещават. На тях им се приписва после лечебна сила, поради което се пазят цяла година и при нужда се използват.

Великден е ден на Христовото възкресение. Първият Велики четвъртък главанци смятат за хайдушки празник, което е свързано с преданието, че на този ден хайдутите за пръв път излизат в гората. В петък се вансват яйцата. Първото яйце се боядисва червено, тъй като червеният цвят има магическа сила. Оттук и потъркването на децата по бузите и челото с червено яйце, придружено с пожеланието: “Да си здраво, червено и хубавичко като това яйце!” В събота се пеят краваи, козунаци, млин и курабийки. Рано в неделя се ходи на църква, където се осветяват обредните хлябове и яйцата.

На Великден кумците ходят на гости у кумовете, като носят подарък — кравай, млин и яйце. Все на този ден, в неделя, младите момичета ходят за вода с любовниците си.

Съботата след Великден се нарича видна събота. Вярва се, че тогава се отварят душите на умрелите, които били затваряни на захлюпения понеделник (понеделникът от Тодоровата неделя). По тази причина се прави одуши.

Гергьовден (23 април/6 май) е най-големият български празник, който се тачи и от главанци. Обичаите и обредите на този ден отразяват грижите на трудовия селянин за добитъка в началото на животновъдната година, за плодородието по нивите и желанието на българина за дълголетие и щастие.

Срещу Гергьовден се бере зеленина, с която се окичват вратите. На сутринта стопанинът избира едно здраво мъжко агне за курбан на светеца покровител — Св. Георги. Преди да се заколи, то се прекадява и окичва със зеленина. На рога му се запалва свещ и агнето се коли, когато свещта догори. С кръв от него се изписват кръстчетата по челата на децата — за здраве.

Прави се общоселска трапеза извън селото, на която освен опеченото агне се носят и специални малки кравайчета, наричани просорки. Трапезата е опявана от свещеника.

С Гергьовден е свързано и първото задойване на овцете, което носи обреден

характер. Бакъра, в който става това, се окичва със зеленина (коприва, глог, лук, чесън) и се обвързва с мартеница.

Все на този ден всички си мият очите с роса — за здраве, а жените си мият косите с гергьовска трева — да растат по-бързо.

Децата също ги търкалят в тревата, за да са здрави и хубави.

Гергьовден е свързан с много суеверни вярвания и гадания. Главанци вярват, че през нощта срещу Гергьовден (както и срещу Йордановден) небето се отваря, и който наблюдава това, може да си пожелае нещо, което ще се изпълни. Вярва се още, че в този ден мамшиците обират чужд имот, чужди ниви, поради което стопаните си обикалят имота. Според други информатори срещу Гергьовден заровеното в земята имане играе, от земята излиза светлина, поради което иманярите през тази нощ не спят. Срещу Гергьовден момите гадаят за женитба, като посаждат три лука, които наричат на себе си и на две момчета. Перцата на луковете се отрязват на еднаква височина. Този от тях, който покара на едно ниво с момата, той ще ѝ бъде по-верен и тя ще се омъжи за него.

Празникът Св. Константин и Елена (21 май/3 юни) в Главан е наричан Костадинка и Еленка. Той се чества против градушка, тъй като се вярва, че Костадинка и Еленка носят градушката.

Четиридесет дни след Великден в Главан се отбелязва Спасовден. Срещу празника се прави одуши и се покриват гробовете на умрелите, за да им прави сянка. Одуши се прави и на Ста Тройца.

От летните празници тук се отбелязва Янъвден (24 юни/7 юли). На билките този ден се приписва най-голяма лечебна сила, поради което ги берат, правят венци и се промушват през тях или се къпят във вода с билки. Познат е обичаят надпяване на китки, извършван на полето. Чрез него гадаят за бъдещия съпруг (респ. съпруга).

На Петровден (29 юни/12 юли) се коли първото пиле за курбан, т. н. рано пиле, или петровско пиле. На Павловден (30 юни/13 юли) не се работи и не се пали, нито пипа огън, за да не се подпалят снопите на къра. На Илииден (20 юли/2 август) се вади първият мед. Не се работи за предпазване от гръм и се вярва, че е дошла средата на лятото.

По-голямо внимание е отделено на празника на Голяма Богородица (15/28 август). Този ден се празнува най-вече от жените, защото Св. Богородица се смята за покровителка на майчинството. На този ден се раздава от първите прибрани плодове (дини, грозде, пъпеши, ябълки, круши, мед и др.). Правят се и кравайчета, които след осветяването в църквата се раздават за здраве и за умрелите. Тези, които са говели в чест на Св. Богородица се конкват на днешния празник.

Най-често на Кръстовден (14/27 септември) се прави гроздобер, а Петковден (14/27 октомври) е празник на овчарите. Сега се отлъчват овцете и се пазаряват нови овчари за следващата година.

Според главанци зимата идва с Димитровден (26 октомври/8 ноември). Празникът се отбелязва от запаятчиите, които си правят курбан, гощават се и се веселят. Правят се много сборове и панаири на Димитровден.

Хрангеловден (8/21 ноември) е ден, в който се избягва да се работи, за да не стори някоя лошотия Архангел Михаил или да не ти вземе скоро душата (4,5). Дните започват да наедряват от Андриювден (30 ноември/3 декември) (3,8).

Срещу Варвара (4/15 декември) се прави трапеза с постни ястия, която се прекадява. В Главан този ден се свързва с обичая полазване. По тази причина първият дошъл човек в къщата се кани да седне, за да се мътят пиленцата през следващата година. Даряват го с жито, царевица, ошаф и др. Ако годината е добра, този човек се счита за ползник, късметлия, но ако не е, той е прокълнван. На този ден и на следващия, Савинден (5/18 декември) не се работи, за да не се разсърди баба Шарка и да не осине децата. Никулден (6/19 декември) се счита за празник на рибарите и кръчмарите и задължително се яде риба на този ден.

Семейни празници и обичаи

Те са свързани с основните цикли от човешкия живот — бременност и раждане, сватба и смърт, погребение. Обредите и обичаите, които ги придружават, целят здраве и щастие, леко раждане и лека смърт. Като най-консервативна, тази част от народната култура до късно запазва много магически практики.

В основната си част те се покриват с подобните от останалите краища на българската етническа територия, поради което ще бъде обърнато внимание на по-значимите и на тези, които се отличават с локален вариант.

Бременните жени, наричани пълни или неспазни, са длъжни да спазват някои забрани, за да им протече лесно бременността и да родят здрави деца. Вярва се, че срещата с бременна жена е на добро, на спорна работа, защото е на пълно.

Раждането и тук се пази в тайна. Бабата реже пъпа с каврама (неназъбен сърп), за да е работно детето. Новороденото се повива в чиста, тъкана пелена, а на краката му се слага павуцелче. Детето трябва да е изпънато, та да му растат равно кокалите (11). Седмаци се повиват в овча вълна, която съдействала за растенето на детето (3).

До 40-я ден лаустата носи със себе си чесън или лук, за предпазване от злите сили. Със същата цел в стаята, където е детето, се слагат сено и билки, чиято миризма прогонва лошотията. Тя не излиза навън през нощта, но ако ѝ се наложи, носи при излизането ръжен със себе си. Не гледа към гората, за да не ѝ прекъсне млякото (3).

Първото обредно хранване се извършва от храначка (чужда жена, която в момента кърми). Деца, сукали от една и съща майка, се наричат аратлици,

побратими, посестрими. Кръщават се заедно. Ако са момче и момиче, не бива да се женят един за друг.

Веднага след раждането се прави пита и се канят жени от махалата на угощение. След няколко дни се прави второ угощение, наричано в Главан пануда. В наши дни на първата годишнина на детето се чества едновременно и първата пита, и кръщенето, и панудата.

В многодетните семейства първото дете се нарича първак, а последното — изтърсак.

Вярва се, че на третата нощ идват орисници, които изричат бъдещето на детето. Първата казва: "Хайде да вземем детето!", втората — "Нека да расте, момък да стане, та тогава!", а третата — "Нека расте, момък да стане, мома да вземе, та тогава да умре!" Главанци вярват, че се сбъдва казаното от третата орисница, поради което всички роднини през тази нощ будуват, та да не бъде изречено нещо лошо.

Смята се, че не е добре детето да умре некръстено. Ако се случи това, то се погребва банка (отделно) от всички близки (11). По тази причина бързали да кръстят новороденото. До кръщаването то било наричано маленшко или еврейче. В Главан името се измисля от кръстника и не се казва до кръщаването. Точно преди кръщаването кръстникът отива при свещеника и съобщава тихичко името на детето. Детето се носи от бабата и дядото в църквата. Родителите не вземат участие в кръщаването. Кръщаването става, като се пуска във вода и се маже със зехтин (9,10). Ако детето заплаче във водата, вярва се, че ще стане голям певец. Кръстените в една и съща вода също се смятат за побратими, аратлици и ако са от различен пол, не бива да се женят помежду си.

След кръщаването кръстникът внася новопокръстеното в къщи и като го подава на майката, казва до три пъти: "Даде ми го еврейче, давам ти го българче!" (1) или "Кумице, вземахме го еврейче, на ти го християнче!" (2,3,9).

Практиката допуска прекъсване на кумството и създаване на нова връзка, когато децата не траят (умират малки). Тогава новороденото се хвърля на кръстопът и който пръв го намери, той става кум, или първият срещнат от родителите човек става кум на новороденото.

Отбитото дете не се допуска до майката, а тя си маже гърдите с парлив пипер (лют пипер) (1) или слага черна четка върху гърдите си. Вярва се, че дете, което е бозало дълго, ще бръсне (краде). Спазвали отбиването да става в сряда (9).

При прохода се меси пита пристъпулка. При раздаването ѝ, което става също в сряда (10), задължителен момент е тичането. Майката подава хляб на комшията и ѝ казва: "Бягай, бягай, да може и моето дете да бяга!" Първата коса се пази за спомен (2,3). В деня на първата годишнина, но най-често на Гергьовден, детето се краде. Жената, която "краде" детето, получава дар —

окичват я, дават ѝ пари, а тя трябва да търкуле железен лев за здравето на детето.

Ако детето много реве, прави му се клиненис (баене) (1).

При никненето на първия зъб майката раздава пита, та по-лесно да никне. Първият паднал зъб се хвърля на керемидите и се нарича: "Дядо Господи, давам ти кокален зъб, дай ми железен!" (2,3).

Родените деца в един и същи месец се наричат едномесечета. В Главан се сее фиданка между тях, за да не се разделят цял живот. Вярва се, че ако едното умре, другото не трябва да ходи на погребението, в противен случай няма да види добро в живота си.

Дете, родено от мома или вдовица, се нарича бездомно, копелце, копълдак. Вярва се, че мъртво родените деца, наричани мрътъвчета, мъртъвчета, биха могли да бъдат съживени от бабата-акушерка, а родените с белези деца са късметлии (или че е божий знак, който предвещава близка смърт).

Сватбени обичаи и обреди.

Всеки човек трябва да премине през трите основни цикъла от живота — да се роди, да се ожени и да напусне този свят. Значимостта на втория цикъл е подчертана с много обичаи и обреди, които целят щастлив семеен живот и продължаване на рода.

Женитбената възраст е различна според различните информатори: 17-23 г. (1,3), 16-20 г. (9,10) или 25 г. (11), след което се наричат стари моми и ергени. Днес за дърти мома се присема 30-годишна девойка. След тази възраст въобще не се женят.

Младите се срещат по седянките, по хората, на чешмата или кладенеца, където се ухажват (разменят си подаръци, цинят се, целуват се), но "по-скришно, отколкото днес" (10). Врекли се вече, младите трябва да държат на обещанието си. В Главан има смъртен случай на изменило момиче (3). Интересен е и друг факт — богатите и бедните ергени от Главан търсят моми от съседните села, а само средната ръка се женят за главанки. Традицията не позволява женитба на роднини до трети пояс, нито преженването на по-голям брат или сестра. Преженените били наричани захлушени под купанията. Това става, ако преженващата мома е бременна или по-възрастният брат или сестра не иска дълго време да се жени. Преженващият иска прошка от този, когото преженва, и от родителите си.

При избора на другар в живота за родителите много важно е той (респ. тя) да е от колонио, а не от лош джипис, което означава в Главан да е от заможно семейство, а не от беден род.

Сватуването в дома на момичето става с бъклица вино и кърпа, в която е увит шинан (обикновено златна монета, наричана алтън). Ако се получи съгласие от момината страна, следва угощаване на сродниците. Годещът се прави в

събота преди сватбата и на него се уговарят чеизът, даровете, сватбата. Гледа се да се прави на пълнолуние.

В Главан булката се премества в момковия дом преди венчаването, но до този обред те спят башика. Най-често това става в събота, когато се "купува" чеиза и булката. При извеждането на момата от бащиния ѝ дом се пеят тъжни песни. Все в събота се прави и бръсна на сгоденика, като космите се оставят на момата за спомен. По същото време или в неделя се пеят меденици (пити с мед), на къщата се слага припор, биѝрак, украсен с бяла и червена кърпа, окачени на дълга пръчка. Пряпорът е окичен още с нукалки и ябълка.

Прибулването на булката става в църквата от кумата. По-рано това се е правило с червено було, а сега с бяло. Както и в други райони на страната кумът е най-важното обредно лице в сватбата. За него се слага специална трапеза. Нищо на сватбата не се прави без негово съгласие.

До 40-те години на ХХ в. в Главан се е държало на девствеността на булката до сватбата. Ако резултатът е положителен, на родителите ѝ се носи парлива блага ракия в шише с червен конец. Ако не е честна, на родителите ѝ се поднася пробит предмет и булката се връща обратно в бащиния ѝ дом или се прибавя нещо към чеиза ѝ.

След брачното съставяне веселието продължава до сутринта, след което ходят из дворовете, крадат кокошки, които веднага колят, готвят и сядат на трапеза. Воденето на булката за вода, която тя пълни и носи в казанки (кофи), е свързано с хвърляне на боклуци във водата. Вечерта младата невеста трябва да обуе чорапи на краката на свекъра, след като ги измие. За да става по-трудно, чорапите предварително се намокрят.

Разбулването в Главан става в сряда. Кумата, зълвата, деверът и булката отиват до някое плодно дръвче с вретено и къделка. Всеки от тримата трябва да запреде по три жички, преди да смъкнат булото и да се върнат в къщи.

В петък се прави повранки (водят булката в бащиния ѝ дом). Дотогава булката говее (мълчи) на свекър и свекърва. Сутринта свекърът и свекървата идват да пригоняват младите и да ги прощават.

Има сведения в Главан и за влачене на булка, ако тя не е съгласна да пристане на някого (11), както и за пристигане на момата, ако родителите ѝ не са съгласни да я дадат на този ерген, а тя го харесва и иска (9).

Промени в традиционните сватбени обичаи и обреди настъпват през 50-те – 60-те години на ХХ в.

Погребални обичаи.

От прокобите за близка смърт тук са познати кацването на кукумявка на къщата (2), или ако сънуваш, че те посети умрял човек и те покани със себе си.

Ако умиращият дълго време агонизира, за да го облекчат, му носят дреха от близък човек, който е далеч от къщи, или поставят до него боиндрука (хомота).

За да не вампиряса, пазят мъртвеца през цялата нощ, да не го прескочи някое домашно животно.

Подготовката на мъртвеца за погребение се извършва от възрастни хора. Облечен в нови черни дрехи и с венчалната риза, починалият се поставя в сандък. Започва наридането (оплакването). Оплакван е човек, който е сайдисван (уважаван).

Главанци вярват, че душата на човека се намира в кръвта му (1) и когато умре, излиза през устата с последното му дихание. Затова в устата му слагат бяла кърпа, защото вярват, че ще успеят да я хванат, когато напуска тялото. Тази кърпа се пази за късмет. Душата идва и се разхожда в къщата до 40-ия ден. Ако живите искат да се убедят в това, поставят пепел върху вестник и следят за дири (следи по пепелта).

В сандъка с мъртвеца се поставят вода, ракия, вино, пари, броеница и един хат дрехи, необходими за едно пълно обличане. Някои хора пращат по мъртвеца подаръци за по-рано починалите.

Обичаите и обредите около самото погребение — изкопаване на гроба, пренасянето до гробището, прощаването на гробището, угощението след погребението и помсните след това — са еднакви с общобългарските, поради което няма да бъдат предмет на описание в това съобщение.

Трудови обичаи и обреди.

В навечерието на сеитбата сайбиията приготвя семето за посев, което е отделено още по време на вършитбата, когато то се вършее отделно (13). Семето се дърмонисва с дърмон (сито) и се сини със син камък. В деня на сеитбата не се дава нищо на заем. Главанци казват: "Неска хвата семе, не мога да ти дам!" (9).

Жена не бива да пресича пътя на кола, тръгнала към нивата за сеене през първия ден от сеитбата (9, 15, 16). Ако случайно го пресече, сеячът се връща (9) или пък вярва, че ще го настигне нещо лошо (15). Срещата на жена тук се свързва с това, че не е урния среща, т. е. няма да му върви на този, който я е срещнал.

Първата шепя се нарича за беркет. Преди да я хвърли, сеячът се кръсти и вика: "Ела, боже, поможи!" или "Ела, боже, помози! Да е беркетлия годината!"

Гледа се сеитбата да почне или на нова месечина (9) или да е на пълна месечина (13, 15, 16), да е в добър ден (четвъртък или понеделник) (9, 13, 14).

Когато житото вгаса (узрее), започва жетвата. Започва се отново в ден понеделник и на нова месечина (9). Първите стръкове се хвърлят напред, в непожънатото, за да върви жетвата напред. Зажънва най-сръчният, наричан чикъмджия. Всеки си изправя първия сноп и по това колко дълго ще стои, се вярва, че толкова дълго ще живее. Ако някоя нива остане непожъната до вечерта, поставят ръкойки на кръст, за да не дойде някой в нивата (9, 13). В Главан жънат с каврами (гладки, ковани сърпове). Те не бива да се оставят на земята, а се забиват на сноповете. Тук оставят брада на всяка нива. Брадата може да се отреже и занесе на хармана, а може и да остане на нивата.

В края на жътвата жетварите гадаят дали ще женат и следващата година. За целта хвърлят каврамите през рамо с дясната ръка. Ако сърпът падне с остро-то към хвърлилия го, означава че ще умре, а обратното, че ще живее и съответно ще жъне и през следващата година.

И вършитбата започва в понеделник или четвъртък (9,13). В Главан "нечиста жена" не се допуска до хармана и не ѝ се разрешава да пипа житото. В края на вършитбата се коли петел, оттук и изразите "Заклахте ли петела?" или "Хайде сега петела вече!" От първия и последния харман се дава назаем, особено на беден човек. Тук е познато и понятието ач харман. Така се нарича харманът на бедните хора, които не чакат да се пожене цялата нива или всички ниви, а бързат да овършеят, да направят пити, за да се изхранят. От тях раздават на комшиите. Главанци смятат, че от ново брашно може да се прави хляб за сватби и за помени.

Животните се белязват с снъове (знаци) на Благовещение (25 март), тъй като на този ден болката от срязването или пробождането на ухото е по-малка. Отрязаното парче се хвърля на мравуник с наричането: "Колкото мравки — толкова животни да има в кошарата!" (14,15,16).

В Главан, както и навсякъде в България, първото задойване на овцете става на Гергьовден. Дои се в бял бакър, окичен с мартеница, лук, чесън, глог, върталига и други цветя. Мартеничка, наричана бухалчета, от червено и бяло прело се връзва и на повородено теле. Някои прибавят към мартеничката синя мъниста. Това се прави против уроки и за отвличане на лошия поглед, който може да урочасва.

Трудови обичаи и обреди има и при строеж на нова къща или друга нова сграда. Отново се започва в понеделник или четвъртък. Полива се с вода, за да върви по вода, а първият камък се полива с вино, за да е здрава основата. Под него се слагат пари, за да не мърда камъкът (15).

Дървеният материал за строежа се сече на кратени (намаляване на месечината), за да намаляват червените под кората на дървото. Главанци предпочитат и използват сив главански гранит пред белите камъни при изграждането на основата.

Когато строежът е готов, преди да се покрие, има обичай, наричан тук даване на дуа (викане на нова къща). Първ стопанинът, а след него комшии и близки даряват майсторите, а те благославят дарителите.

Влизането в нова къща става на пълнолуние (12,16) или на нова месечина (14) в понеделник или четвъртък. Първ в новия дом влиза дете, което внася или запалва огън. Това дете трябва да е момче и освен това да не е сирак. В чест на новата къща се коли курбан (овца, овен или агне). Гостите в новата къща носят подаръци на домакините, които нареждат върху кунита (иконата).

Помни се, че някога при строеж на обществена сграда (мост, чешми) е враждана сянката на жив човек, който не след дълго се разболявал и умираше.

* * *

Направеното описание на празнично-обредната система на населението от с. Главан, Старозагорско, дава основание за няколко предварителни извода.

Както за останалите селища на България, и тук могат да се набележат няколко пласта от обичаи и обреди. Най-старинният от тях, означаван в етнографската наука като езически, е свързан с много магически практики, както и с редица гадания и култ към природните сили (слънце, огън и вода) или към починалите предци на рода. Следващият пласт е представен от т. нар. битово християнство, където езическите обичаи и обреди са преплетени с култа към Исус Христос, Света Богородица и други светци.

Сравнително по-слабо са застъпени църковно-християнските канонически елементи в празнично-обредната система.

В с. Главан е добре запазен култът към мъртвите, т. нар. одуши през Месни заговезни, на Тодорова събота, около Лазаровден, Връбница и Великден, където прозира желание за спечелване покровителството на мъртвите за предстоящата стопанска година. Задушниците на Петковден, Димитровден и Архангеловден имат повече благодарствен характер за добрата стопанска година, която вече е приключила.

При населението от Главан се забелязва едно разместване на някои обичаи и обреди в календара: полазването е върнато от Игнажден на св. Варвара, маменето на чужд бекет също е върнато от Еньовден на Гергьовден, а заплашването на овошните дръвчета от Нова година е прехвърлено на Тр: Зарезан.

Описаните обичаи и обреди от с. Главан дават основание населението му да бъде отнесено към етнографската група тракийци — побратимяването тук се извършва на Ивановден, на Сирни заговезни се практикува хвърлянето на стрели. Това се потвърждава и от терминологията и езика на населението на Главан, Старозагорско.

ИНФОРМАТОРИ:

1. Митра Колева Нейкова, род. 1928 г.
2. Нейко Вълков Нейков, род. 1930 г.
3. Румяна Георгиева Михалева, род. 1928 г.
4. Яна Желева Чавдарова, род. 1925 г.
5. Неделя Маркова Господинова, род. 1919 г.
6. Данка Костова Кралева, род. 1944 г.
7. Стоянка Георгиева Желязкова, род. 1929 г.
8. Желязко Георгиев Желязков, род. 1930 г.
9. Гана Тодорова Русева, род. 1906 г.
10. Стана Желязкова Радичева, род. 1928 г.
11. Ивана Иванова Георгиева, род. 1911 г.

12. Руска Нейкова Дичева, род. 1933 г.
13. Руса Христова Тодорова, род. 1923 г.
14. Михаил Господинов Илчев, род. 1907 г.
15. Желю Иванов Каишев, род. 1910 г.
16. Ивана Христова Каишева, род. 1912 г.